

Jan ROYT, *Praha Karla IV.*, Karolinum, Praha 2016 (= Edice Praha)

200 s., ISBN 978-80-246-3116-5

V souvislosti s karlovským jubileem 2016 se do hledáčku badatelů přirozeně dostaly i památky spojené s Prahou. Mezi populárněji laděné publikace, které spatřily světlo světa již v samotném jubilejním roce, se řadí monografie Jana Royta, který vedle pražských památek karlovské éry do výkladu zahrnul i období Václava IV. Důvod je nasnadě, teprve za jeho vlády bylo dokončeno velké množství Karlových fundací.

Na úvodních padesáti stranách knihy je stručně nastíněn Karlův životopis s důrazem na zakladatelskou činnost. Hlavní část knihy tvoří katalog staveb a děl, jenž pod titulem Průvodce městem čtenáře seznamuje s artefakty jednotlivých pražských částí. Největší pozornost je v průvodci přirozeně věnována Pražskému hradu, zejména katedrálnímu chrámu. Výklad pak pokračuje památkami pod Hradem na Malé Straně, pokračuje Karlův most a postupuje na Staré a Nové Město a na Vyšehrad.

Jednotlivá vyobrazení v Průvodci jsou doplněna popisky, jež přinášejí základní informace; v mnoha případech by si zasloužily být podrobnější. Většina vyobrazení zachycuje notoricky známé objekty, ocenit lze naopak opomíjené nástěnné malby v kostelech, včetně těch, které v daném interiéru návštěvník může snadno přehlédnout (např. fragment postavy sv. Vavřince v předšíní kostela sv. Jiljí), anebo jsou nepřístupné (zbytky výmalby sakristie kostela sv. Haštala). Nutno též ocenit, že v kolekci snímků najdeme běžně nedostupné části architektur a interiéry pražských kostelů, přístupné obvykle jen při bohoslužbách a příležitostných událostech.

Přestože těžiště průvodce spočívá v obrazovém materiálu, kvalita fotografií je kolísavá. Mezi méně kvalitní patří snímky nástěnných maleb v kostele sv. Apolináře, v klášterním chrámu Na Slovanech, v kostele sv. Anny na Starém Městě a v domě U Kamenného zvonu. Netřeba připomínat, že uměleckohistorický význam, formální podoba a místy dochovaná původní sytá barevnost těchto památek přímo volá po profesionálním fotografickým přístupem. V té souvislosti se v závěru listování průvodcem ještě vtírá otázka, proč se do něj vloudily následující rozostřené celostranné snímky kostela Panny Marie Na trávníčku a kostela Petra a Pavla na Vyšehradě.

Poměrně útlý, avšak fotografiemi a mapkami nabitý průvodce karlovskou Prahou necílí na odbornou obec, tomu ostatně odpovídá

i absence poznámkového aparátu a seznamu literatury. Svoji úlohu může nalézt ve výuce historie a dějin umění, podobně jako dříve vydaný Roytův přehled středověkého malířství v Čechách.

ONDŘEJ FAKTOR

Ordo et paupertas. Českokrumlovský klášter minoritů a klarisek ve středověku v kontextu řádové zbožnosti, kultury a umění, edd. Daniela RYWIKOVÁ – Roman LAVIČKA, Ostravská univerzita, Ostrava 2017

278 s., ISBN 978-80-7464-936-3

Českokrumlovské dvojklášteří se v posledních letech dočkalo zasloužené pozornosti. Na první obsáhlejší monografii z roku 2015 (viz SMB 7, 2015, s. 362–364), jež reflektovala mimo jiné probíhající velkorysou revitalizaci komplexu, navázala mezinárodní konference *Klášter minoritů a klarisek v kontextu řádové kultury, zbožnosti a světské moci*. Konferenční sborník ponechává stranou klášter minoritů a soustředí se především na klášter řádových sester a přidruženou komunitu bekyní/terciárek. První ze tří vymezených celků je poněkud nesourodý a zahrnuje i příspěvky tří zahraničních badatelek, které sice nepodávají zprávu přímo k českokrumlovskému klášteru, nabízejí však řadu možných komparací. Druhá část poskytuje informace především o architektuře mendikantského komplexu a o zdejších uměleckých dílech. Závěrečný oddíl je soustředěn na vzdělanost františkánů s důrazem na edukaci jeptišek a laických žen.

Úvodní příspěvek Sabine Sommerer z curyšské univerzity se věnuje fenoménu sdružených klášterů na příkladech františkánského Königsfeldenu, benediktinského Engelbergu a augustiniánského Interlakenu. Tyto kláštery byly stejně jako krumlovský konvent fundovány již od počátku současně pro mužskou a ženskou odnož řádu, což se přirozeně odrazilo na architektonicko-prostorovém uspořádání celku i na každodenním fungování obou komunit. K teorii a praxi dodržování chudoby v řádových domech klarisek se vyslovuje Olga M. Przybyłowicz. I když se jedná o stať zaměřující se na slezské a polské teritorium, můžeme řadu prvků vztáhnout i na prostředí české, jež je v tomto ohledu chudší na archivní prameny. V dodržování chudoby hrálo roli hned

několik aspektů: způsob interpretace řehole, kterou se daný klášter řídil, osobnost jeho zakladatelky, postoj abatyše, ale i počet sester v klášteře a jejich sociální status. Konkrétně českokrumlovskou řeholí, již převzaly klarisky od sester sv. Kláry z francouzského Longchamp, se zabývá text Jarmily Kašpárkové. Jedná se o netypický příklad řehole, jejíž přebrání odůvodňuje autorka potřebou specifického fungování dvojkláštera – jednak oslabovala františkánské tíhnutí k chudobě, jednak tlumila přísné klausurní předpisy a prakticky vyžadovala liturgické služby menších bratří. To umožnilo propojení mužské a ženské části kláštera, bohaté vybavení konventu i jeho otevřenost vůči laickým členkám vládnoucího rodu. Příspěvek druhé polské badatelky, Patrycje Gašiorowské, se zaměřuje na úlohu jednotlivých žen v rámci kláštera klarisek, a to na příkladu dodnes fungujícího řádového domu sv. Ondřeje v Krakově. Potvrzuje se, že funkce sester vycházely z jejich společenského postavení a vedle privilegiovaných mnišek (např. sakristiánky a magistry) prameny zachycují i povolání laických sester jako byly portýrky, zahradnice, kuchařky či kustodky. Poslání kustodky spočívalo ve střežení roty, což byl dřevěný otočný buben zasazený do otvoru ve zdi, sloužící k předávání předmětů mezi klariskami v klausuře a osobami zvenčí bez jakéhokoli vzájemného fyzického i vizuálního kontaktu. O unikátním nálezu roty během revitalizace českokrumlovského kláštera informuje závěrečný příspěvek prvního bloku od Kláry Mezihorákové. Rota vznikla nejspíš ve druhé polovině 14. století, směřovala do prostoru před vstupem do kostela, a sloužila tudíž především k přijímání almužen a předmětů pro každodenní užítí.

Již potřeťí se ke krumlovskému klášteru obrací obsáhlou statí Helena Soukupová. Zaměřuje se na zbožnost a liturgii spjatou s klariskami, což ji nutně přivádí k nově objeveným pozůstatkům ženské emporý a hypotetické přítomnosti zde umístěných uměleckých děl. Autorčiny návrhy dispozice klášterního kostela a sakristie jsou poněkud diskutabilní a vylučují se s poznatky v příspěvku Romana Lavičky. Daniela Rywиковá, další autorka, jež se ke krumlovskému konventu opakovaně vrací, rozebírá v první ze dvou zde otištěných studií několik výtvarných děl, která se mohla teoreticky nacházet v držením jihočeských klarisek. Akcent klade především na deskový obraz Assumpty Lannovy (padesátá až šedesátá léta 15. století) a zřejmě ze stejné dílny pocházející Madonu s dítětem (Madona z Vídně) a Madonu Lannovu. Jistá pravděpodobnost spojení s komunitou zbožných žen se nabízí také v případě

fragmentu oltáře z Kuklova a ikonograficky ojedinělého Reininghausova oltáře. Rywиковá zakládá své předpoklady jednak na jihočeské provenienci uvedených děl, jednak na ikonografickém rozboru, soustředěném především na scény s Pannou Marií a Marií Magdalenou. K již zmíněné zaniklé empoře klarisek v kostele Božího Těla a Panny Marie se obrací studie Romana Lavičky. Emporu, nacházející se při severní stěně kostelní lodi, zpřístupňoval vstup z prvního patra konventu klarisek. Autor datuje tento polychromovaný sedlový portál s malovanými rožmberskými erby do prvního desetiletí 15. století. Lavičkův výklad se kromě emporý dotýká rovněž středověké podoby půdorysu a hmotového členění klášterního kostela a sakristie, kterou nová zjištění umožňují interpretovat jako polyfunkční prostor, a to za přispění odkrytí blokové oltářní menzy a dvanácti konsekračních křížů, svědčících o liturgické úloze tohoto místa.

Nástěnnými malbami na někdejší empoře klarisek se zabývá statí Jana Dienstbiera a Petra Skalického. Původně jeden nepřerušovaný celek, v baroku rozdělen pilastrem, byl rozvržen do tří horizontálních pásů, dále členěných na jednotlivé scény. Jejich ikonografické určení zahrnuje jak běžně zobrazované světce a světice (např. sv. Jiří, sv. Kryštof, sv. Anna Samotřetí), tak ty v našem prostředí méně časté (sv. Leonard, Smrt sv. Alexia, sv. Eustach, sv. Radegunda) nebo nově uctívané (sv. Brigita Švédská). Nechybí ani scény bezprostředně se vážící k prostředí klarisek (Postřižení sv. Kláry). Úctu k jednotlivým zobrazeným světcům dokládají také záznamy v klášterních kalendářích. Nápadná absence narativních scén dle autorů textu napovídá, že podstata „výzdoby“ byla spíše devoční. Po slohové stránce se jedná o práci konzervativního až archaizujícího rázu, přesto ji lze dle několika vodítek datovat do devadesátých let 14. století nebo do počátku století následujícího, tedy krátce po dokončení stavby emporý.

Nástěnným malbám v ambitu františkánských terciárek (bekyň) se věnuje ve svém dalším příspěvku D. Rywиковá. Tématem se v předchozí českokrumlovské monografii zabýval Petr Pavelec a na jiném místě i autorka této anotace. Rywиковá připomíná známá fakta, argumentačně posiluje některé z dříve vyslovených hypotéz a navíc zasazuje téma do širších souvislostí kvazi-monastických komunit zbožných laických žen. Torza nástěnných maleb v kvadratuře pocházejí ze dvou časových vrstev, a to ze sedmdesátých až osmdesátých let 14. století s profánní tematikou a pak z období před rokem 1460 se zobrazením terciárek a představitelů františkánského

řádu. Znázornění knih jak u postav mnichů, tak i u zbožných žen má odkazovat na existenci místní školy sloužící k výuce terciárek/bekyň pod vedením sousedících minoritů. U starší malby Rywиковá přebírá recentní interpretaci J. Dienstbiera jako vyobrazení *Weibermachtu*, tedy motívu dominance žen nad muži a „uvěznění“ mužů v osidlech milostného vztahu či manželství.

Závěrečná část publikace sestávající ze tří studií je věnována knižní kultuře a vzdělanosti menších bratří. Matyáš Franciszek Bajger analyzuje dochované inventáře minoritských knihoven v českých zemích i jejich tematické zaměření vzhledem ke sekvenci vlastního vzdělávání bratří, kazatelské činnosti i edukaci laiků. V souvislosti s Českým Krumlovem jsou připomenuty pytlíky na přenášení knih zobrazené na malbách v křížové chodbě konventu zbožných žen. Knižní dar fundátora jihočeského dvojklášteří Petra II. z Rožmberka tematizuje Marta Hradilová. Původně asi třicet rukopisů bylo určeno pro mužskou i ženskou odnož řádu a představovalo promyšlený základ obou knihoven s ohledem na jejich rozdílné poslání. Vhodným doplněním tématu je pak studie Jany Grollové pojednávající vernakulární literaturu určenou společenstvím zbožných žen v 15. století. Pro nedostatek pramenů využívá Grollová analogií z prostředí pražských terciářských komunit. Specifické těchto společenství odpovídala i povaha literárních děl, zahrnující zvláštní kázání, zpovědní zrcadla, exempla i další náboženské knihy. Z autorit, jež se věnovaly překladatelské činnosti cílené na prostředí bekyň a obecně laickým čtenářům, jsou připomínáni Jan Milíč z Kroměříže, Tomáš Štítný ze Štítného či Petr Chelčický.

Byť se některým z uvedených studií nepovedlo zcela vyhnout kompilaci poznatků předchozího bádání, další – především ty s akcentem na zaniklou emporu klarisek – se ctí doplňují publikaci z roku 2015. Přehledně členěná monografie s kvalitní obrazovou přílohou může být nepochybně chápána nejen jako hodnotný příspěvek ke krumlovskému sdruženému klášteru, ale v obecnější rovině rovněž k mendikantské vzdělanosti a ženské spiritualitě v období středověku.

MARTINA KUDLÍKOVÁ

Mýtus Ulrich Creutz. Vizuální kultura v Kadani za Jana Hasištejnského z Lobkowicz (1469–1517), edd.

Michaela OTTOVÁ – Aleš MUDRA,
Severočeská galerie výtvarného umění
v Litoměřicích – Filozofická fakulta
Univerzity Karlovy, Litoměřice 2017

279 s., ISBN 978-80-87784-29-7 (SGVU),
ISBN 978-80-7308-734-0 (UK)

Silný zážitek po zhlédnutí výstavy v litoměřické Severočeské galerii umocnil její katalog dalšími vizuálními vjemy i vysokou odbornou kvalitou všech doprovodných statí. Nejprve k názvu výstavy i katalogu. Svou záhadností je přitažlivý nejen pro znalce. Výstava totiž nabízí jen dvě nesporná díla tohoto umělce, nadto pouze na fotografiích: signovanou tumbu Jana Hasištejnského z Lobkovic v kadaňském klášterním kostele Čtrnácti svatých pomocníků a nesignovaný reliéf rytíře v brnění, s možnou podobou Janova syna Jaroslava II. Historik umění Josef Opitz, který se tolik zasloužil o základní evidenci památek gotického malířství a sochařství v severozápadních Čechách, připsal ve své monografii z roku 1924 Ulrichu Creutzovi kromě zmíněných kamenických prací celkem osm dřevorezů vysoké kvality. Creutz podle Opitze působil v Kadani mezi lety 1516–1530, kdy zde vytvořil díla vysoké expresivní a dekorativní účinnosti. Na Opitzovy atribuce se v zásadě spolehli i autoři teplické výstavy gotických plastik uvedeného umělce z roku 1966, ačkoli se krátce předtím v odborné literatuře objevily hlasy doporučující jejich revizi. Vývoj předchozího i následujícího bádání ve statí „Mýtus Creutz“ (s. 160–171) podali Michaela Ottová a Aleš Mudra, kteří také v Úvodu ke katalogu představili záměr a stěžejní témata autorského týmu.

Zatímco titul výstavy i katalogu vzbuzuje zvědavost, podtitul výstižně zachycuje jejich obsahové zaměření. Na rozdíl od běžných historických úvodů, v nichž se pozornost soustřeďuje na dějiny města či regionu, Petr Rak ve své statí „Kadaň doby Ulricha Creutze“ (s. 18–27) nápáditě přiblížil město v té podobě, jakou mohlo mít v době umělcova přechodného pobytu. Dozvíme se tak mimo jiné, že vzájemné domluvě či duchovnímu souznění mezi místními obyvateli a nově přichozím kameníkem nebránila žádná jazyková ani věroučná bariéra. Po celkovém seznámení s městem a jeho osudy v době poděbradské a jagellonské přichází v knize na řadu znalecký výklad Petra Hlaváčka „Kadaňská sakrální topografie lobkowiczských časů“ (s. 28–47), který poskytuje